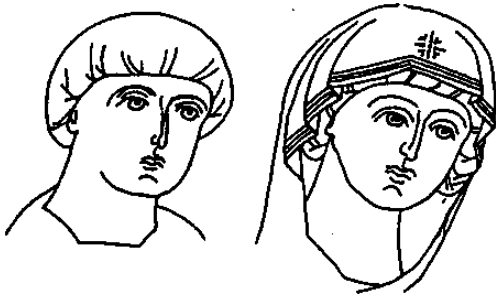

H

haarnet

Een net of doek dat bestemd is om het haar van de getrouwde vrouw te bedekken. Bij Moeder-Godsikonen meestal donker turkoois, maar bij sommige ikonen ook wel wit.

hades

Het dodenrijk waar de Satan heerst, maar ook de plaats waar rechtvaardigen van het Oude Verbond de komst van Christus afwachten. Vooral bekend door de Paasikoon van de Orthodoxe Kerken, waar Christus de 'Poorten van de hel' verbreekt en Adam en Eva uit hun graf doet opstaan.

hagiografie

Levensbeschrijving van heiligen, zoals die in de liturgische boeken staan opgetekend volgens hun sterfdag, die tevens hun feestdag is.

halfpinksteren

>prepolovjenie.

heerschappijen

Volgens >dionysios de areopagiet behoren deze engelen tot de eerste groep van de tweede hiërarchie. In het Voorbeeldenboek van Filimonov staan ze afgebeeld als diakens met het >orarion gekruist voor de borst. In de rechterhand dragen ze een wierookvat en in de linkerhand een >polos. In deze polos staat soms een kruis, soms het Christusmonogram IC - XC, ofwel het woord NIKA (= overwint).

hegumen

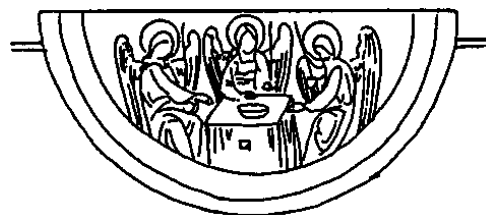
De abt van een klooster. De abdis heet in het Kerkslavisch hegumenja.

heikal

>kaikal.

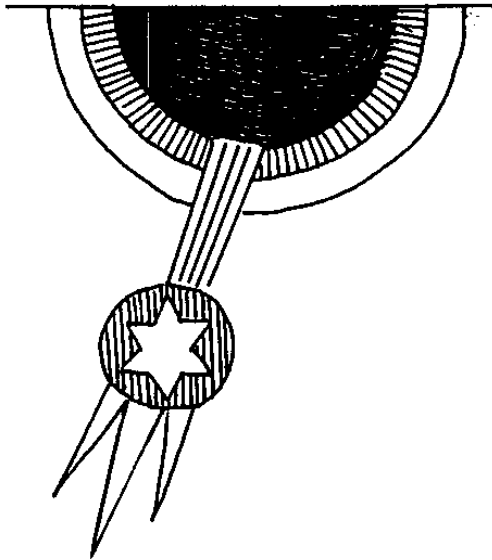
hemel

Op ikonen wordt de hemel meestal aangeduid met een halfronde, afgesloten ruimte in het midden van de bovenrand of in een van de bovenhoeken van de ikoon. In deze ruimte, meestal donker van kleur, staat soms een met beide handen zegenende Christus (hieronder), soms ook de

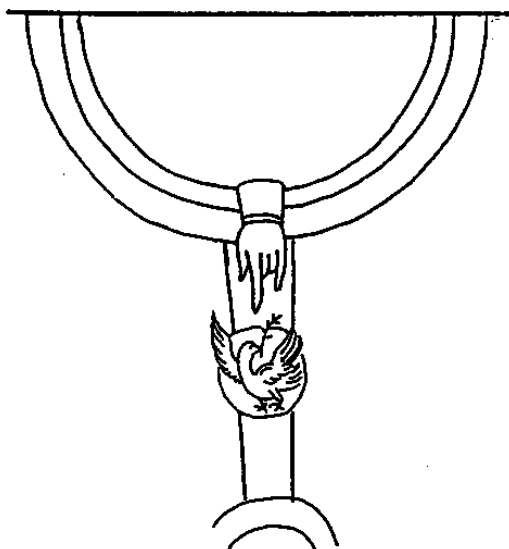

drie engelen van de >filoxenie van Abraham (hierboven).

Dit laatste is vooral het geval wanneer de ikoon een heilige toont die een klooster aan de Drievuldigheid gewijd heeft. De ikoon van Christus' doop toont een hemel waaruit een straal naar beneden schiet, die een cirkelvormig schildje heeft, waarin een meestal zespuntige ster.

Vanuit dit schildje schieten drie stralen naar beneden, waarvan de middelste naar het hoofd van het Christuskind is gericht. Op sommige Russische ikonen staat in het ronde schildje een wit vogeltje, symbool van de Heilige Geest. Het ligt in de lijn van de Russische devotie om er bij alle grote gebeurtenissen in het Verlossingswerk op een of andere manier de Drievuldigheid bij te betrekken.

Hierboven symboliseert de hemel God de Vader, de Zoon in de kribbe en de Heilige

Geest - zoals op de ikoon van de Doop van Christus, in de vorm van een duif. Op deze ikonen komt uit de hemel soms de zegenende hand van de Vader en soms heeft de duif een olijftakje in de bek. Dit moet symboliseren dat de wateren van de Jordaan vergeleken worden met de zondvloed. Zoals toen de palmtak een teken was dat de straf van God een einde had genomen, is door de doop van Christus, het water van onze doop een zegen geworden. Als de hemel in één van de bovenhoeken staat (zie tekening hieronder),

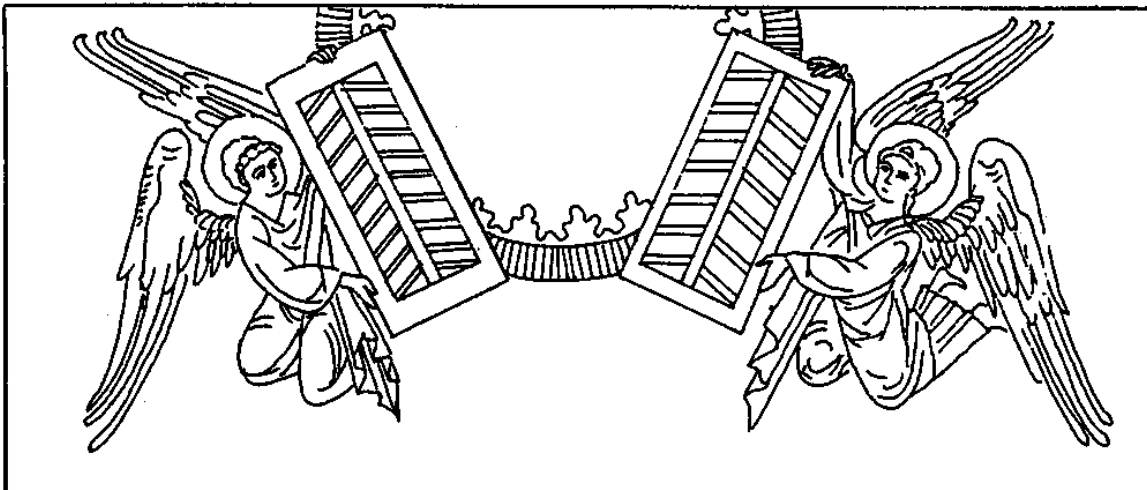

komt er meestal een hand uit. Initialen geven dan aan of het gaat om God de Vader, of God de Zoon.

In het westen heet deze hand DEXTRA DOMINI, de rechterhand des Heren. De ikoonschilder moet er op letten dat de heilige op de ikoon steeds met het gezicht naar de zegenende hand gekeerd staat. Bij de ikoon van het ontslapen van de Moeder Gods is in de halfcirkelvormige hemel een koor van engelen en aan beide zijden openslaande deurvleugels. (zie afbeelding volgende pagina bovenaan). De rand van de hemel kan altijd wolkvormig geschilderd worden. Op sommige ikonen is de hemel in de vorm van een opengerolde schriftrol, die door engelen wordt vastgehouden. In de hemel worden dan zon, maan en sterren geschilderd (zie volgende pagina onderaan).

hemelladder

De auteur van het boek met deze naam, de heilige Johannes Klimakos, werd waarschijnlijk in 525 in Konstantinopel geboren. Zestien jaar oud werd hij in het >sinai-klooster de leerling van Martyrios. Na de dood van zijn geestelijke leider trok Johannes naar de woestijn, waar hij 40 jaar als kluizenaar in eenzaamheid leefde. Hij

werd, 75 jaar oud, gekozen als abt van het Sinaï-klooster. In zijn boek 'de Hemelladder' beschrijft hij de weg naar de hemel als een 'ladder met dertig sporten'. Elke sport is een deugd, die ons dichterbij de hemel brengt. Vaak is deze ladder als ikoon of als muurschildering in kloosters aanwezig. Dat het boek bestemd is voor monniken, toont de naam van de onderste sport: 'Het afzweren van de wereld'.

hermeneia

Een voorbeeldenboek voor ikoonschilders, waarin meestal volgens de kerkelijke kalender, die op 1 september begint, de heiligen beschreven worden zoals ze op ikonen geschilderd moeten worden. Als voorbeeld: '30 augustus - de heilige martelaar Felix: jong, het haar en het gezicht zoals de aartsengel Gabriël, een monnikspij, in de ene hand een kruis, in de ander een schrifrol.' Als de heiligen in zwart-wit tekening afgebeeld staan, spreken de Russen van een LITSEWÓI PÓDLINNIK. Een bekende Litsevoi is die van de familie Stroganow. Bekende hermeneia zijn die van Dionysios van Fournà en die van het

Silskiklooster in Rusland.

hesychasme

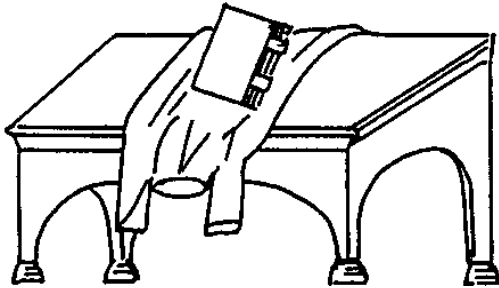
Een monnik die door het beoefenen van een totale innerlijke en uiterlijke rust zich open stelt voor de inwerking van het bovennatuurlijke, is een hesychast. Deze beweging ontstond in de kloosters op de berg Athos en had zijn volle ontplooiing en bloei in de 14de eeuw. Men probeerde door een onafgebroken bidden in een bepaalde ascese te komen tot het aanschouwen van het 'ongeschapen licht'. Dit licht had, meende men, Jezus omstraald tijdens zijn verheerlijking op de berg Tabor. Het is vooral de heilige Gregorios Palamas (1296-1359), die als geestelijke vader van deze beweging gezien wordt. Een van de middelen om tot deze innerlijke rust te komen, was het >jezusgebed.

hetoimasia

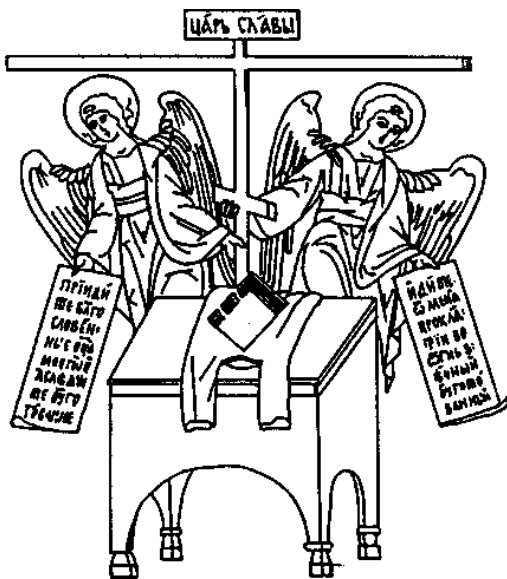
Letterlijk: de voorbereiding van de troon, namelijk voor de tweede komst des Heren (Psalm 9:8, Psalm 110:1, Matt. 22:44, Handelingen 2:34, I Kor. 15:25 en Hebr. 1:13 en 10:13) Van deze troon bestaan

veel varianten. Hoofdthema is echter een troon waarover de toga van een rechter ligt. Daarop ligt gewoonlijk een dichtgeslagen boek. Varianten zijn o.a. een witte duif

met aureool die op het boek staat, achter de troon staat vaak een kruis met de lans en de spons. Een doornenkroon hangt dáár waar de >stipes en het >patibulum elkaar ontmoeten. Op de ikoon van het laatste oordeel staat deze troon met twee engelen erachter, die met de ene hand het kruis vasthouden, en met de andere een

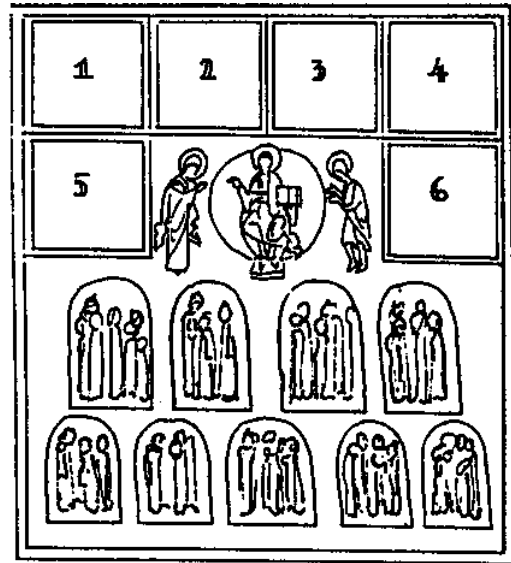

geopende schrifrol tonen. Op de rol van de engel die links van het kruis staat, is de tekst van Matt. 25:34: "Komt gezegenden van mijn Vader..." Op de rol van de rechter engel is de tekst: "Gaat weg van mij vervloekten..." (Matt. 25:41).

hexameron

Een ikoon waarvan ieder van de zes vakken een scheppingsdag uitbeeldt. Een andere kompositie die dezelfde naam draagt, toont de zes dagen van de week zoals ze in de kerkelijke kalender ieder aan een

mysterie of een gebeurtenis gewijd worden.

In vak 1 de Opstanding voor de zondag. Vak 2 de engelen voor maandag. Vak 3 Johannes de Doper voor dinsdag. Vak 4 de Blijde Boodschap voor woensdag. Vak 5 is de Voetwassing voor de donderdag, of soms het laatste avondmaal. Vak 6 op vrijdag: de Kruisiging. Tussen de vakken 5 en 6 staat een >deësis. Merkwaardig is wel dat hier, zover ik weet alleen op de Hexameron-ikoon, alle drie personen van de deësis in het wit gekleed zijn. Het onderste gedeelte stelt de 'hemelen' voor, met in iedere 'hemel' een groep heiligen.

hiërarch

Griekse naam voor bisschop. In de ikonografie is vooral de ikoon van de Drie Hiërarchen bekend: die staande naast elkaar worden afgebeeld: Basileus de Grote, bisschop van Kaisareia; Gregorios, patriarch van Konstantinopel en Johannes Chrysostomos, aartsbisschop van Konstantinopel.

himation

Het opperkleed van Christus en de heiligen (zie rechts). Het is

een Grieks woord, dat zowel 'iedere dag' als 'overdag' betekent. Het is een lang doek dat tweemaal om het lichaam wordt gedraaid en waarvan het einde over de linkerschouder liggend, naar voren los hangt.

hodegitria

Een Moeder-Godsikoon waarop Maria met een hand naar haar Zoon wijst, die op haar schoot zit. Vandaar de verklaring van de naam, want hodegitria betekent: 'Zij die de weg wijst'. Haar Zoon, die 'De weg, de waarheid en het leven is', wordt ons door Maria aangewezen. Historisch gezien is het oorspronkelijk een uit Jeruzalem gekomen ikoon, die in Konstantinopel in de Hodegonkerk geplaatst werd. Deze kerk was de kerk van de gidzen (gids = O DYGOS) en tolken, die in Konstantinopel talrijk waren, en in een eigen stadsdeel woonden. Vanuit deze oer-ikoon ontwikkelden zich veel varianten. Bekende ikonen van dit type zijn o.a. de Moeder Gods van Jeruzalem, van Smolensk, van Jaroslavl, van Tichvin, de Gruzinskaja en de Iberische (Ivion).

hogepriester

Icoon waarop Christus, gekleed in bisschoppelijk gewaad, op een troon zit. Zijn *>felonion* is meestal een *>polystaurion*, en zijn bisschopsmuts doet, door de aan beide zijden afhangende en geornamenteerde linten, sterk denken aan een keizersmuts. Ook het bisschoppelijke *>omoforion* heeft meestal de oudere vorm, die van het *>loros* van de keizers. Meestal is het evangelieboek - dat Hij in de hand houdt - geopend, daar waar de tekst Johannes 10:11 staat: 'Ik ben de goede herder...'

(de) hoogbejaarde

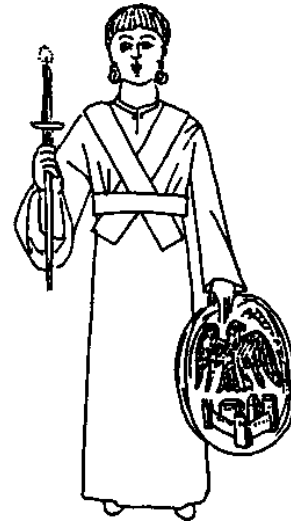
>(de) oude van dagen.

huisikonostase

Op één ikoonplaat wordt de hele *>ikonostase* afgebeeld. Meestal is het een ikonostase met vijf rijen, waartoe soms bovenaan enkele scènes van het lijden van Christus zijn toegevoegd. Het is dus geen *>reisikonostase*; deze kan, voorzien van scharnieren, dichtgevouwen worden om mee op reis te nemen.

hypodiaken

Een in het westen niet bestaande titel. Het is iemand die helpt bij de plechtige diensten, vooral wanneer een bisschop celebreert. Hij is het die de *>arend-mat* legt, daar waar de bisschop komt te staan, hij draagt de kandelaar vóór de evangelielesing naar de lezer. Hij hoort niet tot de clerus. Zijn liturgische kleding is een *>sticharion* en een kruisgewijs, voor de borst gevouwen *>orarion*.

hypsilotepa

Icoon waarop Maria haar Kind op schoot heeft, in frontale houding. Met de ene hand houdt ze de Emmanuel aan een schouder vast, met de andere hand raakt ze aan de voeten van haar Kind.

idiorrhythmisch klooster

Een klooster waarin iedere monnik als kluizenaar leeft. Gewoonlijk wordt éénmaal per week aan een gezamenlijke liturgieviering deelgenomen.

igumen

>hegumen.

ikonodoel

Iemand die de ikonen erkent en de vereering ervan goedkeurt.

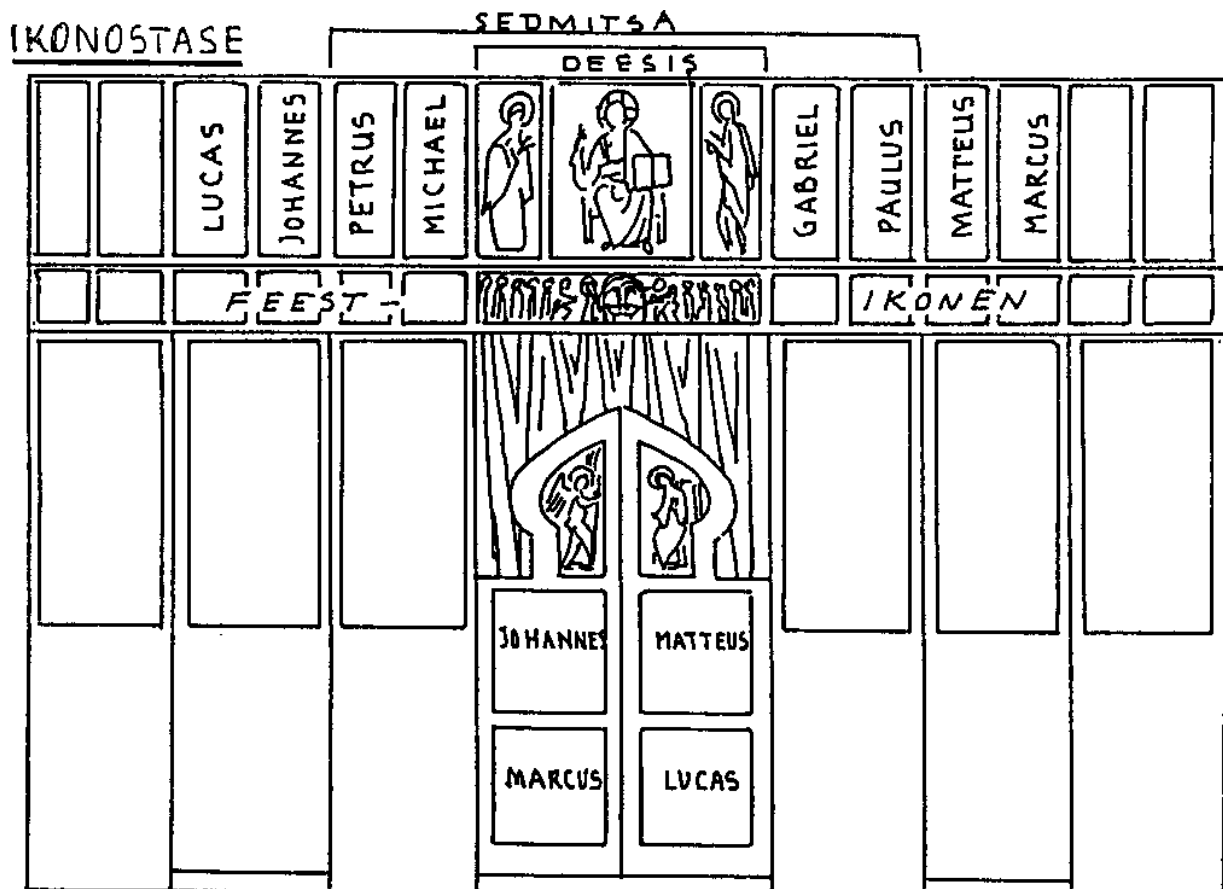
ikonoklast

Iemand die de ikonen en hun vereering verwerpt. (>beeldenstrijd)

ikonostase

Een met ikonen beklede wand die de altaaruimte deelt van het schip van de kerk. In Griekenland is de naam **TEMPLON**. Gewoonlijk zijn er drie deuren in: centraal

de uit twee delen bestaande Koninklijke deur, aan de linkerzijde de deur die leidt naar het >proskomidikon en rechts de deur naar het >diakonikon. De ikonostasen in Griekenland hebben meestal één rij, hoogstens twee. In Rusland 'groeide' de ikonostase tot vijf rijen. In de onderste rij zijn aan beide zijden van de Koninklijke deuren rechts de ikoon van Christus, links die van Maria. Verder zijn er de ikoon van Johannes de Doper en van de patroon van de kerk. De tweede rij is die van de feestdagen en de derde die van de Deësis, met aan beide zijden apostelen en heiligen. Rij 2 en 3 worden vaak verwisseld, zodat de feestikonenrij vaak boven de Deësisrij komt te staan. In Rusland heet de Deësisrij ook wel **TSJIN** ('waarde'). Als vierde rij zijn er de profeten, die allen naar de centraal staande ikoon van de Moeder Gods van het Teken staan gekeerd. Ieder van de profeten heeft een geopende schriftrol in de hand. Daarop staat een tekst die betrekking heeft op de maagdelijke geboorte. De vijfde rij is die der Patriarchen, met als centrale ikoon de Drievuldigheid van het

Oude Testament, soms de Drievuldigheid van het Nieuwe Testament en soms de ikoon van het >*vaderschap*.

ikoon

Het woord betekent beeld, afbeelding. De Septuagint geeft voor de tekst van Genesis 1:27 '*God schiep de mens naar Zijn beeld*'. Het is niet gemakkelijk een definitie van een ikoon te geven: '*Een voorstelling van Christus, Maria, de heiligen en van gebeurtenissen uit het Oude en Nieuwe Testament, geschilderd volgens een bepaalde traditie, met als doel een hulp te zijn bij het gebedsleven in kerk en gezin.*'

immanuel

>*Emmanuel*.

inkarnaat

>*Lítsjnoje* en >*sankir*.

inokóp

Is een minder gebruikte term voor >*assist*.

J

jaartallen op ikonen

Er is een oude legende die beweert dat Adam geschapen zou zijn op 1 september van het jaar 5509 vóór Christus' geboorte. Bij veel oude teksten wordt het jaartal gerekend vanaf Adams schepping. Er staat dan bijvoorbeeld: '*In het jaar vanaf de schepping der aarde 7179*'. In liturgische boeken staat er vaak achter: '*Vanaf de geboorte volgens het lichaam van het Woord Gods 1671*'. Wanneer er alleen staat '*Vanaf de schepping*', moet men van dit getal 5508 aftrekken als het boek gedrukt is tussen 1 januari en 31 augustus. Als het gedrukt is tussen 1 september en 31 december, moet er 5509 afgetrokken worden. Soms laat men het eerste cijfer weg, en schrijft men in plaats van 7206 alleen 206. Zie ook de tabel op de volgende pagina.

jarj

De kleur die gemaakt werd van koper-groen.

jaroes

Ikonenrij op de ikonostase. Men spreekt van een 'p*jatijá*roesnij ikonostas', een vijfrijige ikonostase.

jezusgebed

Het gebed: '*Heer Jezus Christus, Zoon van God, erbarm U over mij, zondaar*', wordt gebeden op het ritme van het ademen. Het wordt in de kloosters beoefend als een middel om in voortdurende gebedsstemming te blijven. Zie ook: >*hesychasme*. Bij het bidden werd het >*gebedssnoer* gebruikt. Op ikonen staan monniken en kloosterzusters vaak met dit snoer in de hand.

LEXIKON EIKONIKON

1	2	3	4	1	2	3	4
1	α'	A	Ⲁ	30	λ'	Λ	Ⲛ
2	β'	B	Ⲁ̅	40	μ'	Μ	Ⲛ̅
3	γ'	Γ	Ⲁ̅̅	50	ν'	Ν	Ⲛ̅̅
4	δ'	Δ	Ⲁ̅̅̅	60	ξ'	Ξ, Ζ	Ⲛ̅̅̅
5	ε'	E	Ⲁ̅̅̅̅	70	ο'	Ο	Ⲛ̅̅̅̅
6	ς'	ΣΤ(4)	Ⲁ̅̅̅̅̅	80	π	Π	Ⲛ̅̅̅̅̅
7	ζ'	Ζ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅	90	φ η 2	Φ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅
8	η'	H	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅	100	ρ'	Ρ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅
9	θ'	Θ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅	101	ρ α'	ΡΑ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅
10	ι'	I	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅	102	ρ β'	ΡΒ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅
11	ι α'	ΙΑ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	110	ρ λ'	ΡΙ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
12	ι β'	ΙΒ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	120	ρ κ'	ΡΚ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
13	ι γ'	ΙΓ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	200	σ	Σ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
14	ι δ'	ΙΔ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	300	τ'	Τ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
15	ι ε'	ΙΕ'	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	400	υ'	Υ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
16	ι ς'	ΙΣΤ'	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	500	φ'	Φ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
17	ι ζ'	ΙΖ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	600	χ'	Χ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
18	ι η'	ΙΗ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	700	ψ'	Ψ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
19	ι θ'	ΙΘ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	800	ω'	Ω	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
20	κ	K	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	900	π'	Π	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
21	κ α'	ΚΑ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	1000	τ α'	ΤΑ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
22	κ β'	ΚΒ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	2000	τ β'	ΤΒ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅
23	κ γ'	ΚΓ	Ⲁ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅	3000	τ γ'	ΤΓ	Ⲛ̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅̅

- 1 = Arabische cijfers
- 2 = Griekse cijfers in kleine letters
- 3 = Griekse cijfers in hoofdletters
- 4 = Kerkslavische letters

Bij de Griekse getallen van 11 tot 19 staat het tiental voorop, bij de Slavische achterop. Vanaf 20 tot 99 staan bij beide de tientallen voorop.